

Domokos Tamás:
Az ifjúsági korosztályok és rendszerek megértése, megismerése

1. Mérésfilozófiai alapok

Mióta Comte megalkotta a társadalmi fizika fogalmát, ahogy a fizikusok a fizikai valóság mérhetőségét, a társadalomkutatók a társadalmi valóság mérhetőségét igyekeznek bizonyítani. A számok kultusza és misztériuma ma már olyan mértékűvé vált a társadalomtudományokban hogy a még hagyományosan egyedi jelenségekkel foglalkozó tudományágak is (pl. társadalomnéprajz, kulturális antropológia) ezek bővületébe kerültek, nem is beszélve a pszichológiáról illetve a szociológiáról. A különböző ifjúsági korosztályokkal foglalkozó szakmák is egyre gyakrabban nyúlnak a számok világához, hogy az egyedi esetek általánosításából, tömegesen előforduló jelenségek megragadásával próbálják meg megérteni és modellezni vagy éppen legitimálni a korosztályi folyamatok egyre több összetevőjét. Az ifjúsággal kapcsolatos jelenségek egy része azonban nehezen figyelhető meg, bizonyos kérdései egyáltalán nem ragadhatók meg egzakt kutatási módszerekkel.

Ennek megfelelően az ifjúságkutatásokban is két jól körülhatárolható kutatási stratégia különböztethető meg. Az egyik az ifjúsági jelenségek számszerűsíthetőségét helyezi előtérbe a maga egzaktságával, a másik megközelítési mód szerint az ifjúsági rendszerek komplexitása és a világ értelmezésének szubjektivitása miatt nem lehet egzakt mérési módszereket alkalmazni (Falus 1996:11-12). A két kutatási stratégia sajátos módszertani eszköztárat fejlesztett ki, a kvalitatív és a kvantitatív módszereket.

Dimenzió	Kvalitatív kutatások/módszerek	Kvantitatív kutatások/módszerek
Világlátás	A világot különbözőképpen értelmezett jelenségek halmazának tekinti, a valóságot folytonosan változónak képzeli	A világot objektív, megragadható jelenségek halmazaként értelmezi, állandó világot tételez
Alapmodell	induktív (tapasztalatokból általánosít)	deduktív (elképzelt modellt ellenőriz)
Egész/rész viszony	összefüggésekben, egészben gondolkodik	részproblémákra koncentrálnak
Érintettség	Szubjektív (érintettek szemével néz)	Objektív (kívülálló pozíciójából elemez)

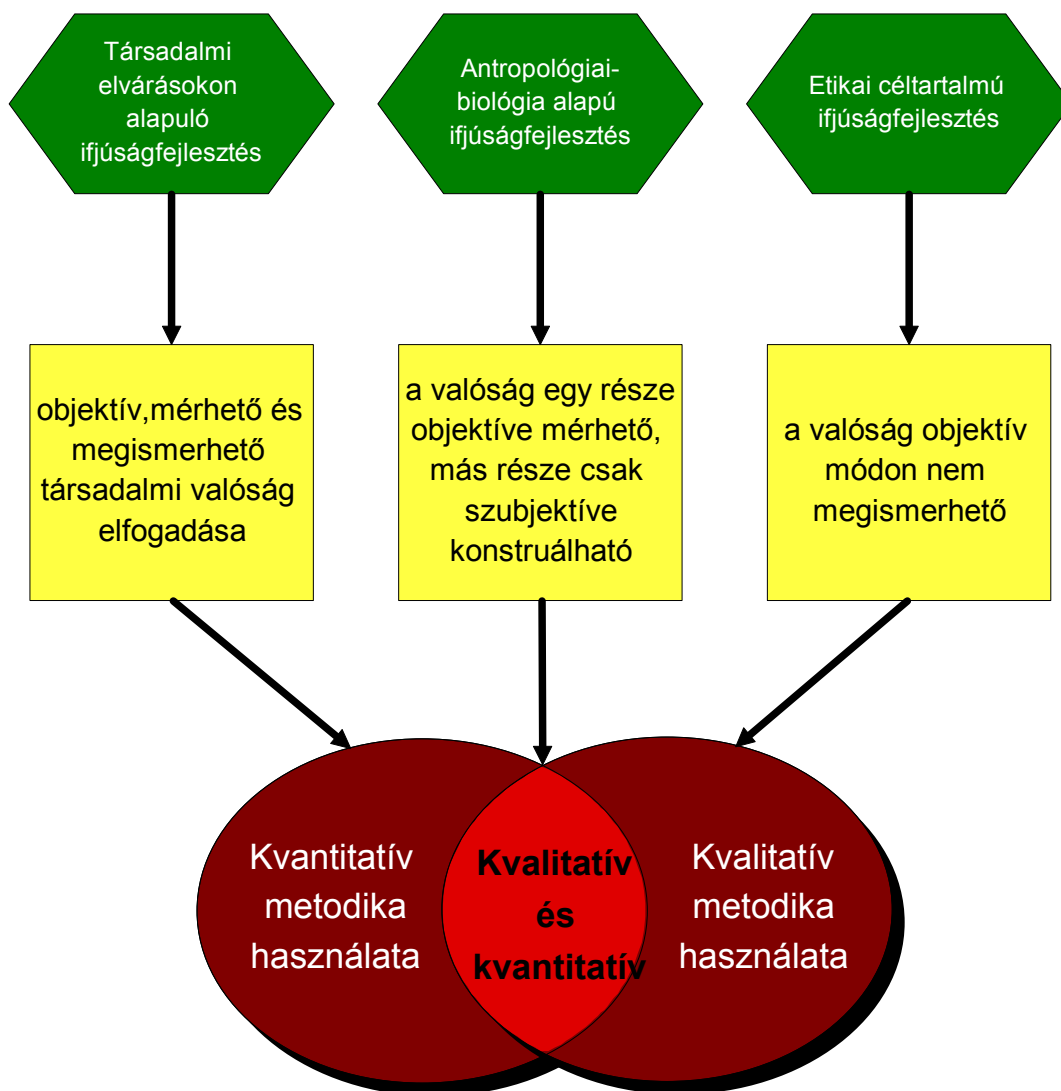
Folyamat	a folyamatra koncentrálnak	a végeredmény érdekli
Tudományos irányultság	Antropológiai szemléletű	Természettudományos
Ellenőrizhetőség	viszonylag nehezen ellenőrizhető	törekszik a kontrollálhatóságra
Célja	a cselekvő szempontjainak megértése	“tények” és “okok” feltárása
	felfedezni törekszik	igazolni akar

Cook és Reichardt (1979) nyomán

Az ifjúsági jelenségek, rendszerek megismerésének megközelítését alapvetően befolyásolja a kutató ifjúságról alkotott elméleti megközelítési módja illetve az adott ifjúságfejlesztési folyamat általános célrendszere. Általánosságban elmondható, hogy a társadalmi elvárásokon alapuló céltartalommal rendelkező ifjúságfejlesztések fogadják el leginkább, az objektív tehát mérhető és megismerhető társadalmi valóság létezését. A biológiai-antropológiai gyökerű ifjúsági szolgáltatások és fejlesztések bizonyos, pl. egyéni belüli (pszichés) folyamatok mérhetőségét, megismerhetőségét elfogadják, de ezek szociális kontextusáról, már csak, mint interszubjektív¹ világról beszélnek (konszenzusos objektivitás). A valóság mérhetősége és megismerhetősége legkisebb mértékben az értékelvű vagy erősen morális tartalmú ifjúsági programok, koncepciók kidolgozóit foglalkoztatja, s ez esetükben érthető, hiszen az ifjúsággal való foglalkozás célját etikai alapokon, egyéntől - sőt gyakran még az emberi közösségtől is - függetlenül határozzák meg. A társadalmi elvárásokon alapuló megismerési stratégiákban definíciószerűen benne van, hogy a társadalmi elvárások, folyamatok megismerhetők, a valóság objektív módon létező. Ez az alapvetően pozitívista ifjúságfelfogás elsősorban mennyiségi, kvantitatív módszerek alkalmazásával látja biztosíthatónak a korosztályi innovációhoz elengedhetetlen ismeretek megszerzését.

A három különböző irányultságú ifjúsági fejlesztési céltartalom alapvetően három különböző kutatási stratégiát indukál, melyek a kvalitatív és kvantitatív módszertani eszközök különböző szintű használatát vonja maga után. Mindez persze nem jelenti azt, hogy egyik vagy másik koncepció a gyakorlati megvalósítás során ne alkalmazhatna „profilidegen” kutatási módszert, hiszen tiszta fejlesztési modellek csak a teória szintjén léteznek. Ennek megfelelően az alábbi ábra inkább azt szemlélteti, hogy egy-egy ifjúsági fejlesztési céltartalommal milyen megismerési módszerek alkotnak koherens egységet.

¹ A valóság csak mint szubjektív észlelések konszenzusa, konstruáltan létezik, ha több kutató is ugyanúgy érzékeli az adott jelenséget, folyamatot.

Az állami és önkormányzati ifjúsági szolgáltatásszervezés és fejlesztés leginkább a társadalmi elvárásokon alapuló fejlesztési céltartalommal bíró modellek közé sorolhatók Magyarországon, míg az antropológiai, illetve az etikai céltartalmú ifjúságfejlesztések inkább csak az alternatív szolgáltatásszervezésben (pl. egyházi ifjúsági programok, személyre szabott nonprofit ifjúsági szolgáltatások) jelennek meg.

A társadalmi elváráson alapuló ifjúságfejlesztési célok - és ezen belül az ifjúsági folyamatok, rendszerek – megismerhetőségéről alkotott pozitív véleményének terjedése és a „társadalmi fizika” módszertani tökéletesedése együtt eredményezte, hogy a XX. század folyamán a kvantitatív kutatási módszerek az ifjúsági megismerésben széles körben elterjedtek, a motivációkutatástól, az ifjúsági szervezetek vizsgálatán át, az egészségmagatartás, értékrendi, munkaerőpiaci stb. vizsgálatokig az

ifjúsági szakma minden területén alkalmazni kezdték. A módszer diadalútja a Magyarországon a 70-es években indult el az ifjúságkutatásokban, s volt olyan időszak, amikor alkalmazásuk szinte kizárólagosságot nyert az ifjúsági folyamatok megismerésén belül.

A 1960-es évektől kezdve Európában egyértelmű lett, hogy az ifjúság szociális, interperszonális és kulturális aspektusainak, továbbá értelemszerűen az ember pszichológiai jellemzőinek megértéséhez más módszerekhez kell nyúlni, s olyan új módszertani elemekkel gazdagodott az ifjúság megismerését is célzó tudományok, mint a pedagógiai etnográfia, az akciókutatás, az interpretív kutatás, az esettanulmány a biográfiai kutatás vagy éppen fenomenológiai kutatás (Richardson 1999). Ma már pontosan látszik, hogy mindkét nagy módszertani irány alkalmazásának megvannak az előnyei és a hátrányai is a pedagógiai kutatásokban (Hara 1995, Smith 1983).

Mára az önálló ifjúsági szakma kialakítását célzó reform törekvések és a társadalmi valóság megismerésének interszubjektivitását előtérbe helyező ismeretelméletek terjedésével a kvalitatív módszerek alkalmazása is gyakoribb lett².

Sokáig uralkodó volt az a hagyományos felfogás, mely szerint a kvalitatív és kvantitatív paradigma a világ megismerhetőségéről alkotott különböző nézőpontja miatt összeegyeztethetetlen. Ugyanakkor éppen az ifjúságfejlesztési programok, koncepciók tanulmányozása során lehet igazolni, hogy ez a fajta átjárhatatlanság nem igaz (egyszerre egyéni szükségletekre is reagáló de a közösséget is fejlesztő programok), valójában egymásra épülő, egymást kiegészítő módszerek, melyek között az alapkülönbség, hogy míg a kvantitatív módszerek a legegyszerűbb magyarázat irányába, a kvalitatív módszerek a megértés, az újszerű magyarázatok irányába viszik az ifjúsági folyamatok és támogató rendszerek kutatását (Szabolcs 2001:87). A mai modern ifjúságkutatásokra egyre inkább jellemző a metodológiai pluralizmus.

Ennek ellenére az ifjúságkutatások között a szakma még ma is a kvantitatív vizsgálatok eredményeire figyel elsősorban. Ezt a nemzetközi összehasonlító vizsgálatok (pl. ESPAD, PISA, ESS) módszertani egyoldalúsága éppúgy erősíti, mint a tesztelmélet felfutása, vagy éppen a fenntartói illetve ifjúságpolitikai döntéshozók igényei (lásd nagymintás ifjúságkutatások).

2. Fontosabb diszciplináris kertek

Az ifjúsági korosztályok és rendszer megismerése sajátosan interdiszciplináris terület, a négy legfontosabb klasszikus tudományág, mely releváns elméleti inercia rendszerként tud működni esetünkben, a szociológia, demográfia, a pszichológia és a pedagógia.

---

² Az eleméleti alapozás végett ebben a kontextusban tekintsünk el attól, hogy a relatíve olcsóbb kvalitatív módszerek egyre gyakoribb alkalmazását nyilván befolyásolja az ifjúsági szakma folyamatos forráshiánya.

A pszichológiai kutatások hagyományosan három nagy kérdéskörre koncentrálnak: Az egyik a tanúlással kapcsolatos: miként tanulunk, képes-e az ember egész életében alkalmazkodni a változó környezethez, Milyen körülmények között teljesebben ki a fiatalkorban lévő serdülők vagy, hogyan lesznek boldogok stb. A másik nagyon széles tartományú kutatási területe a pszichológiának az emberi viselkedést tanulmányozza. A harmadik nagyon kiterjedt, megalapozott kutatási terület az emberi agy működésével és a test biológiai összefüggésével kapcsolatos (pl. hogyan hat a fiatal korcsoport agyi működésére a kábítószerhasználat?, miként befolyásolja a hosszan tartó iskolai stressz az immunrendszerüket?).

A pszichológia mérések vagy más szóval a pszichometria történelmi gyökereit a kísérleti pszichológia és a pszichofizika, a mentális képességeket mérő tesztek korai változatai, az intelligencia mérésének kialakulása és a személyiségtesztek fejlesztése jelentették (Gregory 2006). Az ifjúságkutatásokban viszonylag ritkán alkalmazunk egy az egyben pszichológiai tesztek, ám ezek egy részét, egy-egy tipikus skálát pl. az előítéletekre vagy a munkaértékek mérésére haszonnal vehetünk át, ugyanis a pszichometria alapos munkát végzett egy-egy pszichológiai jelenség vagy állapot mérésére vonatkozó tesztek kidolgozásánál. Ilyen skálák lehetnek pl. Thurstone-skálák, Likert-skála, Guttman-skála, Super munkaérték skála, agresszió skála stb. A pszichológiai (és pedagógiai) mérésekben fontos szerepet kapnak a többváltozós statisztikai elemzések és megbízhatósági valamint érvényességi vizsgálatok³.

Ma a pszichológiai teszteknek öt fő alkalmazási területe van a mentális képességek tesztelése (pl. Wechsler Intelligencia-kérdőív, WPPSI-III, WISC-IV, Raven Progresszív Mátrixok), a személyiségmérés projektív technikái (Rorschach-próba, szóasszociáción alapuló módszerek, Tematikus Appercepció Teszt (TAT), Szondi-teszt), a strukturált személyiség-kérdőívek (Myers–Briggs Típusindikátor (MBTI), Nonverbális Személyiség-kérdőív (NPQ), A Spielberger-féle Állapot- és Vonásszorongás Kérdőív (STAI), Cattell 16 faktoros személyiségmodellje, Eysenck háromdimenziós vonáselmélete, ötfaktoros személyiségmodell, Minnesota Többtényezős Személyiségleltár (MMPI), Kaliforniai Pszichológiai Kérdőív (CPI), a diagnosztikai mérőeszközök és tünetbecslő skálák) SCID-I és SCID-II, Addikció Súlyossági Index (ASI), A Mini Mentális Státusz Vizsgálat, Hamilton Depresszió Skála, Életútdiagram (Life Chart), SCL-90R tünetbecslő lista, Beck Depresszió Kérdőív, Gyermekviselkedési Kérdőív) illetve a nem klinikai tesztalkalmazások pl, tesztek a munka világában.

Az ifjúsági korosztályok és rendszerek megértéséhez közelíthetünk a pedagógiai kutatások felől is. A pedagógiai kutatások legfőbb célja azoknak az összefüggéseknek, törvényszerűségeknek a

---

³ Itt olyan fogalmakkal találkozhatunk, mint látszatérvényesség, kritériumvaliditás, prediktív validitás, konvergens validitás, diszkriminációs validitás, konstruktumvaliditás

feltárása, amelyek a személyiség fejlesztése, formálása során érvényesülnek valamint hozzájárulni a pedagógiai tevékenység eredményességéhez a fejlesztés tudományos törvényszerűségeinek feltárásával. A pedagógiai kutatások körében pedagógiai kísérletekkel, résztvevő és nem résztvevő megfigyelési módszerekkel, szociometriai módszerrel, átvett pszichológiai tesztekkel és saját tudásszintmérő tesztekkel valamint dokumentum és tartalomelemzésekkel találkozhatunk elsősorban. A pedagógiai kutatások talán legtöbb tudományos hozadékkal bíró válfaja egy-egy iskolai jelenség magyarázatát célozza.

A pedagógiai kutatások körében az utóbbi években – bár még uralkodó a kvantitatív technika - egyre terjednek a kvalitatív módszerek. Ezek közül öt olyan irányzatot érdemes megemlíteni, melyek bár eltérően közelítik meg a pedagógiai valóságot (az etnográfia, a naturalisztikus vizsgálat, akciókutatás, etnometodológia, biográfiai kutatások) de az ifjúsági rendszerek megismeréséhez használható módszertani eszközöket és eljárásmodokat dolgoztak ki.

Az ifjúsági korosztályok és rendszerek megértése és megismerése szempontjából a legtöbb elméleti és empirikus eredménnyel a szociológia szolgál, melynek külön ága az ifjúságszociológia. Ez a diszciplína segít megérteni a nemzedékiség kialakulásának kérdéseit, ezen belül a gyermek- és ifjúkorúak elkülönülésének folyamatát felnőttek világától, a család funkcióváltozásait és a szerepstruktúrák átalakulását, a demográfiai folyamatok változásait. Az ifjúságszociológia kutatja a szocializációs kérdéseket, a kultúra átörökítésének egyedi és kollektív mechanizmusait, az elsődleges szocializáció (a család és a kortárs kapcsolatok) szerepét, az ifjúság politikai szocializációjának kérdéseit, az ifjúsági szubkultúrákat. Az utóbbi évtizedekben került az érdeklődés fókuszába az ifjúságpolitikai intézkedések hatásának vizsgálata, a korosztálon belüli társadalmi egyenlőtlenségek és esélykülönbségek vizsgálata, a fiatalok és a fiatal felnőttek fogyasztási szokásának és életmódjának kutatása, különös tekintettel a deviáns viselkedésformák gyarapodására és növekvő kockázati tényezőkre.

Nem is olyan régen, csupán néhány nemzedékkel korábban a szociológia (az ipari társadalmakban) az emberi életciklust három szakaszra bontotta, az előkészületi szakaszt jelentő gyerek és fiatalkorra, az aktív kereső időszakára és nyugalmi állapotot jelentő időskorra (Somlai 2002). Az előkészületi szakaszon belül el lehetett különíteni fiatalkort. Ez a felosztás némileg módosult a poszt-indusztriális berendezkedés alatt, megjelent a fiatal és a felnőtt kor közé ékelődött fiatal felnőtt (poszt-adoleszcens) szakasz (Vaskovics 2000). A kamaszkor meghosszabbodásának elsődleges okát a nemzetközi szakirodalom abban látja, hogy a kitolódott iskolai tanulási évek miatt tolódik a pályaválasztás és ezért halasztódik a gyermekvállalás (Hurrelmann 1994). Mára a 12-14 évig tartó

gyerekkor után egy hasonló időszakú fiatalkor következik⁴. A fiatalkor és a felnőttkor viszonyának meghatározásakor több szerző is meghatározó jellemzőnek írja le az önálló egzisztencia kérdését, korábban, az iparosodott társadalmakban az önálló egzisztencia teljesen egyértelmű feltétele volt ugyanis a felnőtttségnek, és ez a tanulás lezárása után adott is volt, melyet a különköltözés, házasság, családalapítás meghatározott sorrendje következett (Somlai 2002). Ma a sorrend nem adott és nem egymást feltételezők, nem is kell összekapcsolódniuk. Ennek a sajátos poszt-adoleszcens életszakasz sajátosságainak kutatása az egyik legújabb irány az ifjúságkutatáson belül.

A negyedik tudományterület, melynek tapasztalatai és kutatási módszerei segítenek modellezni és megérteni az ifjúsági folyamatokat a demográfia. A népességszámmal és a népesedési folyamatokkal foglalkozó demográfia tudománya kb. 200 évvel a szociológia előtt alakult önálló tudományá, ami saját kutatási területtel és módszerekkel rendelkezik. A demográfiai adatoknak 3 forrása van: a népszámlálások, a népmozgalmi statisztikák és a reprezentatív mintás, kérdőíves kutatások. Három nagy ága van, a népesedésstatisztika (népesség száma, megoszlása, népmozgalom tanulmányozása), a népesedéselmélet (okokat, következményeket, népességfejlődés általános tendenciáit, törvényszerűségeit vizsgálja) és a népesedéspolitika, mely nem más, mint a népesedéselmélet gyakorlati megvalósítása. Az ifjúság helyzetének megismerése tekintetben alapvető a népesedésstatisztikai jellemzők feltárása, mely részben az ún. álló népességről részben pedig a népmozgalmi statisztikákból tevődik össze. Előbbi információkat ad az ifjúsági korosztályok arányáról, korstatisztikájáról, családi állapotáról, foglalkozásáról, iskolai végzettségéről területi elhelyezkedés és más dimenziók szerint. Utóbbi a népesség számát, összetételét közvetlenül (születések, halálozások, migráció) és közvetve (házasságkötés, válás) befolyásoló korosztályi folyamatokról informál. A demográfia standard, összehasonlítható mutatókkal dolgozik (pl. állandó népesség, lakónépesség, természetes szaporodás, migrációs egyenleg, teljes termékenységi arányszám, eltartotti ráta, nyers reprodukciós együttható, halandósági tábla, csecsemőhalandósági arányszám stb) melyek definícióit a demográfiai évkönyvek mindig tartalmazzák.

A demográfia nemcsak korosztályi népesedésstatisztikával szolgál (pl. az első házasságkötés idején betöltött átlagos életkor, a gyermektelen 30 évesek aránya, a 18-22 évesek halálozási okai, a felsőoktatásban eltöltött idő, a képzettségi területi egyenlőtlenségei stb.) hanem fontos népesedéselméleti megállapításokkal is. Ilyen az első demográfiai átmenet elmélete. Az a folyamat, aminek során a magas termékenyséű (fertilitású) és halandóságú (mortalitású) társadalom többlépcsős változás eredményeként alacsony termékenyséű és alacsony halandóságú társadalommá alakul át. De az ifjúsági folyamatok mai modellezésében segít pl. az ún. második demográfiai átmenet

---

⁴ A posztadoleszcens korban lévő fiatalok sajátos kényelmi helyzetben is lehetnek, mert egyszerre élvezik a felnőtt pénzkeresés és a felnőtt szabadidő felhasználás előnyeit és a gyermeki státusz családon belüli védeltségét.

elmélete is. Míg az alacsony termékenységi arányszámok által jellemzett első demográfiai átmenetben a házasság, a család és a gyerekek voltak a középpontban, ezzel szemben a második átmenet az egyének jogaira és az önmegvalósításra fekteti a hangsúlyt. A házasságban élők száma egyre kevesebb, a döntések egyéni szintre szálltak le, megjelent az ún. akaratlagos gyermektelenség, alacsony a családban élők száma, sok a házasságon kívüli születés, nagyarányú migráció tanúi vagyunk, mely kulturális konfliktusok forrása lehet.

Az ötödik tudományterület, melynek egyre több, az ifjúság kulturális sajátosságai, meghatározottsága, valamint szubkultúrája, szimbólum-képzése és csoportidentitása tanulmányozásakor kikerülhetetlen, a kulturális antropológia. E tekintetben az ifjúsági korosztályok elsősorban mint kulturális szokások megtestesítői, szimbólumok teremtői és használói, akik sajátos világot teremtenek a társadalmon belül. Az ifjúsági csoportok közötti társadalmi hálózatok, vagy társadalmi viselkedés, ideológiai, vallási szokások, vagy a kulturális tőke kialakulásának és szocializációjának folyamata áll a megismerési fókuszában vagy nemi szerepek és a kultúra egyéb kifejeződési formái az ifjúsági közösségen belül, akkor a kulturális antropológia tudományos eredményei segítenek megérteni a korosztályi folyamatokat.

Az ifjúsági kultúrákban az elmúlt 15-20 évben bekövetkezett változások, pl. a középosztályosodás folyamata, és a felsőoktatási expanzió hatásai, az ifjúság és helyi társadalom viszonyának átalakulása, vagy éppen az ifjúság és közösségeik által használt kulturális terek kibővülése nem érthető meg a kulturális antropológia módszerei és megközelítési módja nélkül. Különösen jó terep e módszerek eredményes alkalmazására az ifjúsági szubkultúra kutatása, melyből nemcsak azt tudja az ifjúsági szakma, hogy a mai ifjúsági csoportosulások képviselőinek elődei zömében már a 70-es, 80-as években is jelen voltak társadalmunkban, hanem azt is, hogy a zenei és a divattrendek mentén szerveződő ifjúsági csoportok viselkedésében és fogyasztásában olyan értékrend tükröződik, amely csoportokká szervezi az egységesnek vélt korosztályt (Szapu 2002).

A kulturális antropológia mutatta ki először azt is, hogy a magyarországi ifjúsági kultúrák körében is egyre elterjedtebbé váltak a különböző techno-terek, és a korcsoport tagjai aktívan használják ezeket szabadidő eltöltése, társadalmi-tőke növelése, és nem-formális tanulás céljából, s hogy az ifjúsági kulturális szimbólumok alakulására komoly hatással vannak a technikai környezet (pl. internet, IKT eszközök) elemei (Horkai 2004).

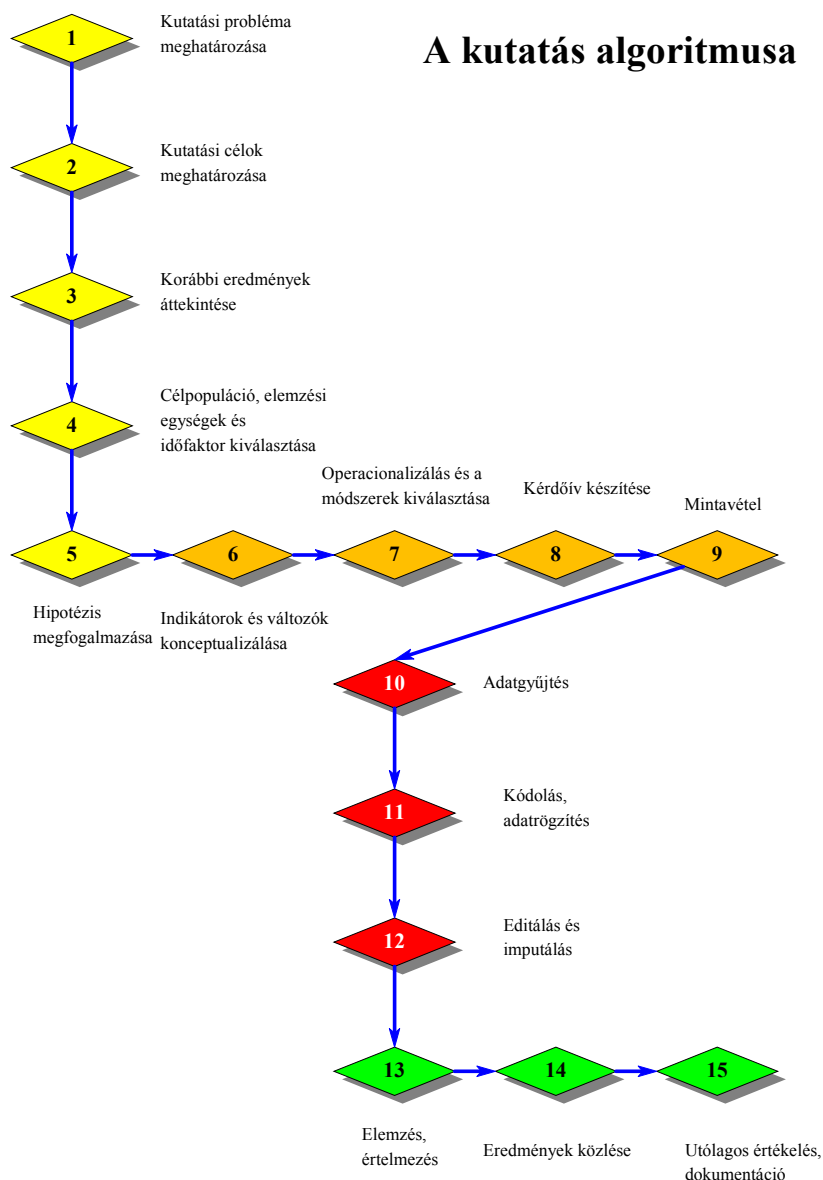
Végezetül nem szabad elfeledkezni a szervezettudományról sem, mint egy viszonylag fiatal tudományról, melynek eredményei az ifjúsági szervezetek és az ifjúság formalizált közösségeinek tanulmányozásakor tehet jó szolgálatot az ifjúságsegítőknél. Bár a modern szervezettudomány az USA-ban alakult ki, s elsősorban a klasszikus szervezetelméletek az ismertek, melyek legfontosabb céljaik a szervezetek működésének átláthatóbbá és hatékonyabbá tétele volt, a XX. század második

felétől folyamatosan előtérbe kerültek a szervezetszociológiai aspektusok, mára azonban elsősorban a szervezeten belüli döntéshozatal köti le a kutatók figyelmét. Nem vitatható, hogy a szervezetek az ifjúsági élet valamennyi területén alapvető jelentőségűek a korosztályi cselekedetek meghatározása szempontjából, ez különösképpen igaz az iskolára és szabadidős szervezetekre, de a különböző ifjúsági korosztályok más formalizált közösségére is (ifjúsági, diák és hallgatói önkormányzatok, szabadidős egyesületek, ifjúsági szolgáltató szervezetek, diákszövetkezetek, ifjúsági politikai szervezetek stb.). Ezen szervezetek kapcsolati hálójának elemzése, működési dinamikájuk tanulmányozása alapján tudható pl. hogy az ifjúsági területen a közös szolgáltatásoknak egy viszonylag kis létszámú, szűk körön belül van csak múltja, vagy, hogy több nagy költségvetésű ifjúsági szolgáltató intézmény indokolatlanul marginális pozícióban van az ifjúsági szolgáltató hálózaton belül (Mahler 2007).

3. A helyzetfeltárás folyamata

Egy kutatás tervezése nem a mintavételnél, de még csak nem is az adatfelvételi eszköz kidolgozásával kezdődik, hanem a kutatási célok nagyon pontos meghatározásával. Szerencsés esetben az ifjúság kutatásokban a kutatási célok és a felvázolt hipotézisek sem önmagukban állnak, hanem szervesen következnek abból a helyi vagy országos ifjúságfejlesztési folyamatból amely az ifjúságkutatást indukálta. Az ifjúságkutatás akkor lehet csak igazán eredményes, ha az elméleti orientációnak adekvát céltételezéssel és a kutatási célokhoz leginkább igazodó módszertani eszközökkel végezzük el.

A kutatás idődimenzióját tekintve háromféle stratégiával találkozhatunk a gyakorlatban. A leggyakoribb eset, amikor az adott korosztályi jelenségről a mérésünkkel egy pillanatképet készítünk, az időkezelése „keresztmetszeti”. „Minden keresztmetszeti magyarázó vizsgálat magában hordoz egy fontos problémát. Ok-okozati folyamatok megértésére törekszik, amelyek az időben zajlanak; ám a következtetésekhez alapul csak egyetlen időpillanatban végzett megfigyelések szolgálnak” (Babbie 1995:122). Ebben az esetben az eredményeink interpretálásakor követhetünk el hibákat, tudnunk kell, hogy az idődimenziót kikapcsoltuk a kutatásból. Az „idő” figyelmen kívül hagyása azonban számos ifjúságkutatási téma szempontjából szinte lehetetlen. Egyrészt az ifjúság fejlődése, növekedése, társadalmi és biológia érése másrészt az ifjúságfejlesztő munka folyamatszerűségéből következik, hogy a korosztályok vizsgálatában az idő dimenzióját a legtöbb témánál figyelembe kell venni. Ennek

köszönhetően az idődimenziót „hosszanti” módon kezelő kutatásoknak többféle megvalósulási formájával is találkozhatunk.

A követéses vizsgálatoknál (panelvizsgálatok) a kutatók egymás után többször is megkérdezik ugyanazokat a személyeket. Az ilyen kutatásoknál a minta szempontjából kiemelt kérdés, hogy a kutatók, hogyan kezelik a panel összetételének időközbeni módosulását. Ha például a kutatás a 9. évfolyam meghatározott osztályaiba járó tanulók kérdezésével indul, akkor mit kezdünk a követéses vizsgálatban egy évvel később azokkal, akik az osztályból lemorzsolódtak vagy éppen azokkal, akik újonnan érkeztek az osztályba. Ennek a kérdésnek az eldöntésére nincs egyértelműen jó megoldás, azt mindig a kutatási téma és a kutatási cél függvényében kell értékelnünk. Ha pl. a lemorzsolódás bizonyos osztályoknál (pl. mezőgazdasági szakképzők) olyan nagy, hogy az egész osztály megszűnik, akkor szabad-e, kell-e a kieső osztály helyett újakat keresni ugyanabban az intézményben? Nyilván ez az összehasonlíthatóságot rontja, de ha az elemzésnél szükség van ennek az al csoportnak a véleményére is, akkor mi más módon lehet biztosítani a megfelelő elemszámot?

Másfajta időkezelést igényel az a kutatás, amikor nem egy korosztályt követünk nyomon, hanem arra vagyunk kíváncsiak, hogy például a mostani 16 évesek milyen drogérintettséggel rendelkeznek a tavalyi vagy mondjuk az öt évvel ezelőtti 16. éves korosztályhoz képest. Ha az adatfelvételi eszközt nem módosítjuk alapvetően és a vizsgálati populáció is ugyanaz marad (például városi középiskolások), csak más korosztályban, akkor nagy hibát nem követhetünk el az összehasonlíthatóság szempontjából.

3.1 Elméleti előkészítés

Mindenféle megismerési folyamat amely az ifjúsági rendszereket, folyamatokat célozza magával a probléma meghatározásával kezdődik, azzal, hogy definiáljuk, mire is vagyunk kíváncsiak pontosan a korosztállyal vagy támogató, segítő intézményrendszereikkel, szervezeteikkel kapcsolatban. Ezt követően fontos megvizsgálni, hogy voltak-e már e tárgyban korábbi kutatások, felmérések, mivel egyrészt felhasználhatjuk azok adatait (bár ezt esetlegesen engedélyeztetni kell az adatgazdával⁵), másrészt tanulhatunk a hibáikból.

A kutatás alapvető fogalmainak meghatározása az egész kutatási modellen keresztül vezető kérdéskör. Jelentősége igen nagy a kutatás tervezésének szakaszában és a kutatás utolsó fázisában, az elemzés, a kutatási eredmények értelmezésének szakaszában. Alapkérdései a következők:

---

⁵ Az állami forrásból finanszírozott kutatások, de a legtöbb helyi, önkormányzati ifjúságkutatás is közpénzből finanszírozott adatfelvételek, így joggal tarthatunk igényt ezen kutatások eredményeinek megismerésére. Komplettelemezhető adatbázisokat azonban egy-két jó gyakorlattól eltekintve (pl. KSH Népesedéstudományi Kutatóintézet, Echo Survey Szociológiai Kutatóintézet, Corvinus Egyetem) általában nem adnak ki a kutatóhelyek, cégek, intézetek.

- Egy fogalmon ugyanazt érti-e az adott megismerési folyamatban résztvevők (kutatók, ifjúságsegítők, közreműködők) Például mi a felkereső ifjúsági munka? Vagy milyen ifjúsági szolgáltatásokról beszélhetünk?
- A kutatás során használt fogalmak definíciója. Például mi az önkéntes munka? Mi az önkéntes munka és a képzettség fogalmának viszonya?
- Hogyan tehetjük fogalmainkat mérhetővé?
- Hogyan szedjük a fogalmakat lényeges részeire, darabjaira és hogyan találjuk meg a nekik megfelelő emberi viselkedést, magatartást

Pontosan definiálni kell tehát, hogy mit értünk bizonyos fogalmak alatt a kutatásunk során. Ezt a folyamatok hívják a tudomány nyelvén *konceptualizálásnak*. Könnyű belátni, hogy egyáltalán nem mindegy pl. a kutatás során mit tekintünk ifjúsági szervezetnek, a formális, bejegyzett ifjúsági célú egyesületeket, a diákönkormányzatokat, esetleg a nem bejegyzett csoportokat is, vagy hogy pl. mit értünk drog alatt egy kutatásban (a kávé vagy az energiatital, no és az alkohol annak számít-e?). Természetesen nem kell minden fogalmat amit használunk definíció szerűen megadni, de azokat a kulcsfogalmakat, amelyek a kutatás célhoz szorosan kapcsolódnak, mindenképpen pontosítani célszerű, márcsak a későbbi értelmezési viták elkerülése érdekében is. Ha a fogalmakat nagyon szigorú kritériumok szerint definiáljuk, akkor ezt a későbbi szakaszban a válaszolókkal is ismertetni kell, hogy ő is ugyanazt érte alatta, mint a kutatók. Pl. az ESPAD⁶ kutatásban arra kérik a tanulókat, hogy nyilatkozzanak „hányszor fordult elő veled, hogy egy alkalommal 5 vagy több italt ittál meg?” Az „egy ital” konceptualizálása a kutatsában: egy ital lehet másfél dl bor, vagy fél liter sör, vagy fél dl égetett szesz, vagy egy koktél. Ha ezt nem közlik a vizsgált tanulókkal igen sokféle értelmezése lehetett volna a fogalomnak. Azokat a fogalmakat, amelyeknek jól meghatározott szakmai-tudományos definíciójuk van (pl. attitűd, pályakezdő, alacsonyküszöbű szolgáltatás, önkéntes stb.) és valószínűleg az ifjúsági szakmában közismertek, hacsak nem térnünk el az általánosan elfogadott jelentéstartalomtól nem kell konceptualizálni.

Itt kell szólni a kutatás előkészítési szakaszának egyik legfontosabb eleméről, mely gyakran hiányzik az ifjúságkutatásokból (is), a használható hipotézisek alkotásáról. A hipotézis fogalmát talán úgy lehetne legkönnyebben meghatározni, hogy a mérhető fogalmaink közötti viszonyokra tett megállapítások, kutatás hipotézisei pedig a valóságra vonatkozó meghatározott feltételezések, melyeket a kutatás során igyekszünk igazolni vagy cáfolni.

---

⁶ Európai Iskolakutatás az Alkohol és Droghasználatról

Miért van szükség hipotézisekre az ifjúság problémáinak megismerése során? A hipotézisek segítenek átgondolni a kutatás problémaköreit, rendszert építenek be a megismerés folyamatába és segítenek a mérhető tapasztalatok és a kérdések megfogalmazásában. Ezen túl természetesen az eredmények átgondolt értelmezéséhez is segítséget adnak.

Milyen a jó hipotézis? Nem tartalmaz magától értetődéseket (pl. a fiúk és a lányok ajakrúzs használata között jelentős eltérések lesznek: a nők nagyobb arányban használnak ajakrúzsot), nem túláltalánosított (pl. összefüggés várható a fiatal felnőttek lakóhelye és életmódja között), nem túlságosan konkrét (pl. a jeles tanulók általában 5 perccel hamarabb érkeznek az iskolába, mint a rossz tanulók). A hipotézis alkotásnak és ellenőrzésnek két útja van, a deduktív módszer és az induktív módszer. Előbbi abból indul ki, hogy az ifjúságról szerzett korábbi ismereteink alapján előre határozunk meg hipotéziseket, melyeket a valóság megfigyelése követ a kutatás módszereivel végezetül az eredmények alapján döntünk, hogy a hipotézist elfogadjuk, vagy elvetjük. Pl. előzetesen feltételezzük, hogy a fiatalok körében a legnépszerűbb drog az amfetamin, mert az utóbbi időben ilyen szállítmányból foglaltak le a legtöbbet a rendőrök, majd megkérdezzük őket a szerfogyasztásról, s levonjuk a következtetést (ti. téves a hipotézis, mert a cannabis a legnépszerűbb kábítószer). Az induktív módszer során a kutatás során tapasztaltakból kiinduló feltételezés, az eredmények közötti összefüggések megtalálása után állít fel hipotézist. Pl. a cannabis a legnépszerűbb kábítószer, de az amfetaminnal való lebukás esélye nagyobb azért van több foglaltság.

A következő fontos kérdés, hogyan tehetjük fogalmainkat mérhetővé? Hogyan szedjük darabjaira a fogalmainkat és találjuk meg a nekik megfelelő emberi viselkedést, magatartást? Ebben vannak segítségünkre az indikátorok.

Az indikátorok arra adnak választ, hogy mivel és hogyan tesszük mérhetővé a fogalmainkat, tesszük ellenőrizhetővé hipotéziseinket. Sok esetben könnyedén teszünk nyilatkozatokat arról, hogy bizonyos fogalmak, kategóriák bizonyos módon összefüggenek egymással. Pl. a serdülők társadalmi értékrendi átalakulás idején anómiás tüneteket mutatnak. Nem ritka esetben közöttük ok-okozati összefüggést is megállapítunk, pl. az ifjúság életében azért van normazavar, mert olyan értékek vallanak, amiket nem tudnak megélni. Bajban leszünk azonban akkor, ha arra kell válaszolni, hogy milyen emberi magatartás, viselkedés, vélemény, vagy attitűd igazolhatja ezt az összefüggést. Hogyan mérhetjük e dolgokat, hogy empirikus bizonyítékokat szerezzünk állításunk megalapozottsága mellett?

Pl. ha feltételezzük, hogy a hátrányos helyzet összefügg a tanulmányi előmenetellel, akkor hogyan ellenőrizzük az összefüggést, ha nem tudjuk, hogyan fogjuk mérni a tanulmányi előmenetelt (iskolai jegyekkel, tanulmányi versenyeken való részvétellel? vagy éppen a bukások számával?) és a hátrányos helyzetet (relatív deprivációval?, objektívebb szegénység kritériummal? érzelmi retardációval?). Vagy ha a hipotézis szintjén azt feltételezzük, hogy a serdülők kiszolgáltatottabbak a

megtévesztő reklámoknak mint az idősebbek, hogyan mérjük, milyen indikátorokkal a kiszolgáltatottságot?

Az indikátorok tehát azok a rögzíthető megfigyelések, amelyek alapján a „való” világot rekonstruáljuk a kutatási folyamatban. Pl. a drogérintettség indikátora lehet a kábítószer fogyasztás gyakorisága, de lehet az egyszerre elfogyasztott alkohol mennyisége vagy minősége épp úgy, ahogy lehet az elmúlt napon fogyasztott cigaretták száma, attól függően, hogyan „konceptualizáltam” a drogérintettség fogalmát. Ha egy korosztályi jelenséget (pl. ifjúsági előítéletesség) többféle indikátorral is mérek, akkor dolgozunk jól, ha ezek az indikátorok, mutatók egymással felcserélhetők, a hipotéziseink tesztelésénél azonban ugyanúgy kell viselkedniük. Vagyis az előítéletességét egy standard ún. társadalmi távolság skálával mérjük, akkor ugyanazt az eredményt kell kapnunk a hipotézisünk szempontjából, mintha egy kognitív-affektív teszttel mérnénk. Az indikátorok felcserélhetőségét azonban ne keverjük össze a hipotézisben elvárt összefüggések felcserélhetőségével: ha összefüggés van a fiatal felnőttek vallásossága és gyermekvállalási kedve között akkor sem egyenértékű az alábbi két kijelentés: „a vallásos fiataloknak több gyerekük van”, illetve „a több gyereket nevelők vallásosabbak”.

Az indikatori szint meghatározása – és ennek megfelelően bemutatása – gyakran kimarad az ifjúságkutatásokból, pedig e nélkül nehéz a konkrét adatfelvételben használt változók meghatározása és értékelése. A változó már maga a mérőeszköz, amely az indikátor által jelzett magatartás, viselkedés, vélemény stb. mérésére szolgál. „A változók attribútumok logikailag összetartozó csoportjai. Például a *férfi* és *nő* attribútumok együtt a *nem* változót képezik. A *foglalkozás* változó olyan attribútumokból tevődik össze, mint például: *farmer, professzor, teherautósofőr* [...] Az attribútumok, illetve változók kapcsolata a leírásnak és a magyarázatnak is lényegi pontja a tudományban.” (Babbie 1995:53).

A változókkal kapcsolatban kétféle tipikus hibával találkozhatunk az ifjúságkutatásokban. Az egyik, hogy nem kapcsolódnak indikátorokhoz (a levegőben lógnak), a másik pedig, hogy a változóhoz tartozó attribútumok felsorolása nem kimerítő és kizáró kategóriák. Demográfiai változók esetében ez triviális (pl. a neme kérdésnél ne csak a nő szerepeljen attribútumként), de ugyanígy kellene eljárni az összes többi alkalmazott változó esetében is.

Az elméleti előkészítés végállomása gyakorlatilag a kutatási terv, mely minimálisan az alábbi információkat tartalmazza:

1. A kutatási téma meghatározása
2. A kutatás célja és indoklása
3. Előzetes ismeretek rövid összefoglalása
4. A kutatás célcsoportjának bemutatása
5. A kutatásban tervezett módszerek bemutatása

6. A kutatás várható eredménye, felhasználási területei
7. A kutatás minőségbiztosítási elemi, tervezett ellenőrzési módszerek
8. Esetleges mellékletek: pl. mintavételi koncepció, a kutatás költségvetése, időbeli ütemezése, rendelkezésre álló erőforrások, technikai és menedzsment kapacitás, adatvédelmi terv

3.2 Gyakorlati előkészítés

Az elméleti előkészítés után, a kutatás gyakorlati előkészítése következik. Ennek első lépése nem más, mint annak meghatározása, hogy a fogalmainkat hogyan tesszük mérhetővé, milyen empirikus eljárásokat fogunk alkalmazni. Ezek közül kiemelkedő lépés a kutatási módszer és (ha szükséges) a mintavételi mód megválasztása. Vagyis látható, hogy a kutatás koránt sem a kérdőív vagy más adatfelvételi eszköz tervezésével indul, ha ezzel kezdjük az ifjúsági probléma megismerési folyamatát nem lesz sikeres a kutatásunk. A kutatási módszerekről jó összefoglalók érhetőek el az UISZ 2009/1 számában és az Ifjúságügy - Ifjúsági szakma, ifjúsági munka (Nagy 2008) c. kötetben, ezért az alábbiakban elsősorban a mintavételi alapfogalmakra koncentrálnak a gyakorlati előkészítés kapcsán, a konkrét módszerekre a gyakorlati problémánál térünk vissza.

Ha nincs elég forrás saját adatfelvétel (primer kutatás) megszervezésére, akkor dolgozhatunk statisztikákból, korábbi dokumentumokból, adatbázisokból (szekunder kutatás) Ha van, akkor alkalmazhatunk kérdőíves adatfelvételt, ennek keretében megkérdezhetünk serdülőket vagy fiatal felnőtteket, a térségben működő ifjúsági szervezeteket, intézményeket, az ifjúsági szféra szakembereit stb. A kérdőíveket elküldhetjük postán válaszborítékkal, interneten, esetleg felhívhatjuk őket telefonon, vagy küldhetünk hozzájuk kérdezőbiztosokat.

Kiemelt szereppel, tapasztalattal, speciális információval bíró személyekkel készíthetünk akár többórás mélyinterjúkat, rövidebb célzott interjúkat, egyazon csoportba tartozó fiatalokat vagy szakembereket összehívhatunk egy fókuszcsoportos beszélgetésre, ahol egymást is inspirálják a gondolatok. A módszerek alkalmazása igen sokrétű lehet, itt csak arra hívnánk fel a figyelmet, hogy általában az összetett módszertannal dolgozó kutatások sikeresebbek.

Ha már tudjuk, milyen módszertannal dolgozunk, mintát kell vennünk. Ennek nyilvánvaló oka, hogy bizonyos esetekben nem lehet (és nem is kell) minden érintettet megkérdezni, így az érintettek (a populáció) egy kisebb csoportját kérdezzük meg. Nagyon fontos, hogy ez a csoport a kutatás számára fontos ismérvek alapján jól visszatükrözze, reprezentálja az eredeti populációt.

Az ifjúsági korosztályok és rendszerek megismerési folyamatában (research process) csak a kutatási téma és a kutatási célok definiálása után következhet az *alapsokaság* meghatározása. Az alapsokaság az a csoport, amelyről a megállapításainkat tenni akarjuk (az empirikus kutatásban gyakran elemzési egységnek nevezik). Az alapsokaság nem csak személyek (ifjúságsegítők, serdülők,

fiatal felnőttek stb.) lehetnek, az ifjúságkutatásokban gyakran intézményeket, szervezeteket interakciókat vagy éppen dokumentumokat (pl. ifjúsági programokat, blogbejegyzéseket stb) vizsgálnak a kutatók. A feladat tehát annak eldöntése, hogy a vizsgálat során kiket/miket fogunk tanulmányozni.

A mintavétel tekintetében fontos szempont annak tisztázása, hogy az adott megismerési folyamatban kik is az információhordozók illetve, hogy kik tartoznak az alapsokaságba (például egy városi kutatásnál a városban lakó vagy a városban tanulók esetleg mindkét csoport tagjai tartoznak-e bele), mert a kutatás során kapott adatokat is csak rájuk vonatkoztatva lehet értelmezni. Ez a döntés azért is igényel komoly körületekintést, mert a megfigyelési egység (akiktől az adatokat beszerezzük) és az elemzési egység (akikről következtetést akarunk levonni) nem feltétlenül esik egybe. Például, ha az ifjúság politikai pártokhoz való viszonyának kérdésében az adatok forrása maguk a megkérdezettek (a válaszaik), akkor az elemzési egység és a megfigyelési egység egybe esik. Ám dönthetünk úgy is, hogy ebben a témában a pártoktól, politikusoktól gyűjtünk információkat (vagy éppen hivatalos pártnyilvántartásokból), az elemzési egységeink ebben az esetben is az ifjúság korosztály tagjai (feltéve, hogy minden érintettől kaptunk adatokat), ám a megfigyelési egységeink ettől eltérnek. Ugyanez a helyzet akkor is mikor például szülőket keresünk meg a kutatás során a tanulókkal kapcsolatban és az elemzést a gyerekeikre nézve szeretnénk elvégezni⁷.

Súlyos módszertani hiba forrása lehet, ha másik szinten akarunk következtetések levonni, megállapításokat tenni, mint amilyen szinten a mérés történt. Például, ha a középiskolába bekerült cigány tanulók iskolai sikerességét, illetve lemorzsolódásuk okait akarjuk feltárni, azonban a mérés a középfokú szakképző iskolák igazgatóira terjed ki, az iskolai szintű adatfelvételből nem lehet a tanulók szintjére semmilyen megállapítást tenni. Hasonló problémát okoz, hogy ha a megfigyelések csoportokra vonatkoztak (pl. ifjúsági csoportok, közösségek, osztályok), de a következtetéseinket már egyénekre vonatkoztatjuk. Az adatok mérési szintjének módosítása a másik irányba sem olyan egyszerű, a hierarchikus viszonyba rendeződő csoportok tagjaitól nyert adatok magasabb szintű egységekre történő aggregálásával az 1980-as évektől kezdve külön módszertani kutatási irány foglalkozik elsősorban a pedagógiai kutatásokon belül, egyébként nem is eredménytelenül kísérleteznek az ún. többszintű statisztikai modellezéssel⁸.

Ahogy a mintavételt befolyásolja a kutatási folyamat korábbi lépései, ugyanúgy a mintavétel is meghatározza a kutatás további menetét, sőt gyakran már a végeredményét is. (Itt elég, ha csak az

---

⁷ Az olyan statisztikai adatgyűjtési célú vizsgálatoknál, amikor tényadatokat és nem véleményeket kell gyűjteni (pl. a fiatalok lakáskörülményei, fogyasztási szerkezet, munkanélküliségi adatok, iskolai végzettség stb.) elsősorban háztartási mintát vesznek a kutatók. Ez esetben az eredményeket lehet személyekre vonatkoztatni. Ugyanez a helyzet az iskolai vagy ifjúsági szervezeti statisztikai adatgyűjtéseknél is. Olyan kutatásokban azonban, ahol véleményeket kell gyűjteni, csak a személyi minta jöhet szóba megfigyelési egységként is, ugyanis véleménye, attitűdje csak embereknek lehet, iskoláknak, ifjúsági csoportoknak, ifjúsági szervezeteknek ilyen nincs.

⁸ Ha valakit ez bővebben érdekel: Goldstein 1987, 1999, Longford 1985, Bryk és Raudenbush 1992.

adatok általánosíthatóságának kérdésére vagy a mintából történő becslésekre gondolunk.) Ahhoz hogy az ifjúságkutatásokban (is) alkalmazható mintavételi eljárásokat megismerhessük itt az ideje, hogy tisztázzuk a mintavétellel kapcsolatos alapfogalmakat.

A *megfigyelési egységről* (observation unit) az elemzési egység kapcsán már szóltunk. A kettő közt az estek legnagyobb részében (különösen a kérdőíves vizsgálatoknál) nincs sok különbség, míg az elemzési egység adatelemzés során használt fogalom, addig a megfigyelési egység vagy más néven *elem* (element) a mintavételre vonatkozik. A megfigyelési egységen történik a jelenség konkrét megfigyelése, esetükben ez gyakran valamilyen ifjúsági korosztályt jelent, noha nem feltétlenül. Ám azokban az esetekben is, amikor például ifjúsági szervezetek, intézmények, ifjúsági programok, kezdeményezések a megfigyelési egységek az *adatszolgáltatók* leggyakrabban a korosztály tagjai vagy más személyek.

A kutatás *populációja* vagy alapsokasága (target population) azoknak az elemeknek az összessége, melyeket vizsgálni akarunk, amelynek valamilyen tulajdonságáról többet szeretnénk tudni. A kutatás során a populációt pontosan kell meghatározni a kutatási célnak megfelelően. Ez a feladat csak első látásra tűnik egyszerűnek, valójában a kutatási feladat, valamint a kutatás kontextusának és lehetőségeinek részletes végiggondolása nélkül lehetetlen jól elvégezni. A probléma érzékeltetésére tételezzük fel, hogy a kutatás célja a tanulók diákjogokkal kapcsolatos sérelmeinek feltárása és eldöntöttük, hogy a tanulóktól fogunk információkat gyűjteni. De kit tekintünk tanulónak? Mindenkit, aki volt valaha tanuló és érthette diákjogi sérelem? Csak azokat, akik jelenleg is tanulói jogviszonnyal rendelkeznek valamilyen iskolában? Mely iskolatípusokban tanulókat értjük alatt? Beletartoznak-e az esti tagozaton tanulókat? Mit kezdünk azokkal a külföldi tanulókkal, akik jelenleg ösztöndíjjal vagy cserediákként tanulnak a kiválasztott intézményekben? Ha egy területre szűkítettük a vizsgálat körét (pl. a fővárosra) kit tekintünk fővárosi tanulónak? Figyelembe véve a témát (esetünkben jogsérelmek) kihagyhatók-e a kutatásból a javító-nevelő intézményekben tanulókat? Akárhogy is döntünk, a kutatásunk eredményei a későbbiekben csak erre a jól körülhatárolt populációra lehetnek érvényesek. A célpopuláció mindig elméleti fogalom, a vizsgálandó elemek elméleti összessége. (Ne felejtjük el, hogy a vizsgálandó elemek nem feltétlenül személyek, ha a például a diákjogi sérelmeket az oktatási ombudsmanhoz érkezett panaszok alapján akarjuk vizsgálni, akkor a vizsgálandó elemek az egyes ügyek, az elméleti populáció ebben az esetben az ombudsmanhoz érkezett panaszok összessége. De vizsgálhatjuk az egyes iskolákat is e témában, mondjuk az iskolai fegyelmi száma alapján, ebben az esetben a célpopulációt intézmények, jelentik, az elméleti populáció pedig az összes iskola.)

Az *elérhető vagy vizsgálati populáció* (study population) az elméleti célpopulációnak egy szűkebb, kisebb része, azokat az elemeket tartalmazza, akik ténylegesen elérhetőek, akik közül a mintavétel ténylegesen megtörténhet. Természetes jelenség, hogy egy elméleti célpopuláció minden

tagja nem kerül bele abba a „kalapba” ahonnan majd mintát veszünk (mintavételi keret), mindig van, aki kimarad belőle vagy véletlenül, vagy tudatos szűkítés miatt. Ha a célpopulációról valamilyen lista áll rendelkezésre (címlista az ifjúságsegítőkről, lista a szervezetekről, ifjúsági tábor szobabeosztása, aktív hallgatói státusszal rendelkezők stb.) a tapasztalat azt mutatja, hogy valamelyik elem mindig lemarad róla, adminisztratív hibák miatt vagy, mert például a fluktuáció gyorsabb ütemű, mint az elérhető listák frissítése. Tudatos kutatói döntés is szűkítheti a vizsgálati populáció listáját. Például tegyük fel, hogy egy városi ifjúságkutatást leszűkíti a vizsgálati populációt a középiskolásokra. Ebben az esetben azt mondjuk, hogy a populációt újradefiniáljuk, s ezt erősen hangsúlyozni kell a beszámolóban is.

Az elemzési és megfigyelési egységek mellett meg kell ismerkednünk egy harmadik „egységgel”, a *mintavételi egység* fogalmával is. Logikus lenne azt feltételezni, hogy a mintavételi egység, nem más, mint az elemzési egység vagy a megfigyelési egység a mintavételi keretben. Ez csak részben van így. Ha például nincs teljes listánk az ifjúsági korosztály tagjairól egy kutatásban, de tudunk egy listát szereznünk az osztályokról, és a kiválasztott osztályokban kérdezzük meg a tanulókat, akkor ebben az esetben a megfigyelési és elemzési egységet a tanulók jelentik, ám a mintavételi egység az osztály. Egy másik példa még jobban megvilágítja a megfigyelési és a mintavételi egység fogalma közötti különbséget. Tegyük fel, hogy serdülőkkel foglalkozó szakembereket akarunk kiválasztani egy kutatás céljára, és nincs listánk az összes szakemberről, viszont van egy listánk az ellátó helyekről, intézményekről. Az intézmények, szervezetek persze tudnának listát adni a munkatársaikról, de a több ezer intézmény, szervezet esetében egyenként begyűjteni a listákat belátható időben reménytelen vállalkozás lenne. (Nem is beszélve arról, hogy mire az utolsó listát is megkapjuk, az első listák már időközben módosulhattak). Ezért először mondjuk kiválasztunk a listából bizonyos szervezeteket és csak a kiválasztottaktól kérjük el a kollégák listáját, amiből aztán szervezetenként mintát veszünk. Ebben az esetben két mintavételi egységünk is van, egy elsődleges (a szervezet) és egy másodlagos (a szakemberek), a megfigyelési egység pedig megegyezik a másodlagos (illetve ebben az esetben végső) mintavételi egységgel. Vagyis bonyolultabb mintavételnél egy kutatáson belül különböző szintű mintavételi egységeket használhatunk, így definiálhatunk elsődleges, másodlagos, harmadlagos stb. mintavételi egységet is. Azt a mintavételi egységet, amelyen a tényleges megfigyelés (adatfelvétel) történik, végső mintavételi egységnek is nevezik.

A *mintavételi keret* (sampling frame) a mintavételi egységek összessége adott szinten. Amennyiben egy lépésben történik a mintavétel az elérhető populáció (ami tartalmazza az összes mintavételi egységet) megegyezik a mintavételi kerettel. Ha például egy főiskolai kollégium lakóit szeretnénk tanulmányozni, akkor a kollégiumi névsor a mintavételi keret, ha magukat a tanárképző főiskolákat, akkor a tanárképző főiskolák listája és így tovább. A mintavételi keret tehát az a lista, amely

tartalmazza az adott szintű mintavételi egységek felsorolását és amelyből a meghatározott eljárással mintát veszünk.

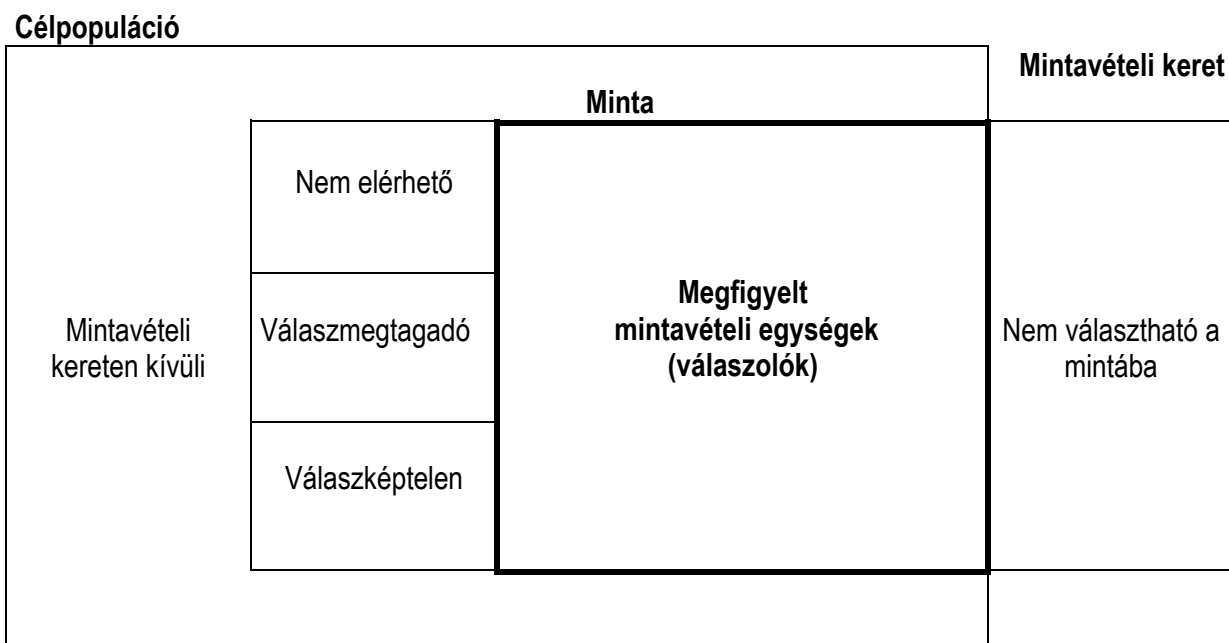
A mintavételi keret és a célpopuláció egymáshoz való viszonyának tanulmányozása nem öncélú, mert a kutatásunk – ha szakmailag megfelelő mintát veszünk – csak a vizsgálati populációra (az egy lépcsős mintakiválasztásnál a mintavételi keretre) vonatkoztatva adhat pontos leírást, nem pedig a célpopulációra. A problémát az okozza tehát, hogy jó mintát csak az elérhető populációra lehet készíteni, míg a minta alapján az általánosítást már a célpopulációra végezzük el. Ennek megfelelően a mintából nyert adatok általánosíthatóságát nagyban befolyásolja, hogy az elérhető vagy vizsgálati populáció mennyire hasonlít az elméleti célpopulációhoz. Itt egy gondolat erejéig vissza kell utalni a kutatás időfaktorának kérdésére. Ugyanis ha a célpopuláció összetétele túl gyorsan változik (például a Mobilitás EVS programban résztvevők) és a mintavételi keret elkészülte (listázás) után, de még a konkrét mintavétel és adatgyűjtés előtt változik az összetétele, akkor a minta már nem tudja visszaadni a vizsgálati populáció jellemzőit sem, nemhogy az elméleti célpopulációét.

A mintavételi keretből kiválasztott mintavételi egységek alkotják a *mintát* (sample), vagyis a populációnak azt a részét, amelyet a mintavételi eljárás végén kijelölünk felkeresésre, megkérdezésre. Ne legyen illúzióink, attól, hogy valaki bekerült a mintába, még egyáltalán nem biztos, hogy adatokat fog szolgáltatni a kutatásunkhoz. Vagyis még tovább szűkül a kör, az elemzést illetve a becsléseket a teljes sokaságra vonatkozóan már csak azoknak a mintavételi egységeknek a megfigyelése alapján tudjuk elvégezni, akiket el is értünk, akik *válaszoltak* a kérdéseinkre (sampled population). A mintán alapuló kutatások sikerét komolyan veszélyeztethetik a mintába beválasztott, de el nem ért, vagy elért de nem válaszoló, illetve elért de a válaszadásra alkalmatlan megfigyelési egységek előfordulása. Bár a kutatás egésze szempontjából nem mindegy, hogy a meghiúsult konkrét megfigyelés, adatfelvétel a válaszadó elérhetetlenségéből (pl. külföldön van), esetleg válaszképtelensége miatt nem jött létre (pl. a buliban már túl sokat ittak), vagy pedig azért mert részben (item nonresponse) vagy egészben (unit nonresponse) megtagadta a válaszadást (hiszen ne feledjük, az ifjúságkutatásokban a válaszadás szinte mindig önkéntes), a minta használhatósága vagy éppen használhatatlansága szempontjából teljesen mindegy, ezért az adatfelvétel során törekedni kell a kiválasztott minta lehető legteljesebb elérésére.

A célpopuláció és a végső, ténylegesen megfigyelt mintavételi egységek egymáshoz való viszonyát jól mutatja a 2. ábra. A ténylegesen megfigyelt mintavételi egységek és a mintába beválasztott mintavételi egységek hányadosa a válaszolási vagy elérési arány (response rate). Napjainkban a jól eltervezett mintán alapuló kérdőíves vizsgálatok (survey) legnagyobb módszertani problémája az, hogy hogyan lehet a nemválaszolási vagy elérhetetlenséget és az ebből fakadó torzító

hatást csökkenteni, hiszen egy minta annál pontosabb, minél inkább megközelíti a válaszolási arány a 100 százalékot (Lundström és Särndal 2002, Hidioglou és Drew és Gray 1993, Hunyadi 2001:83-86).

2. ábra

(Lohr 1999:4)

3.3 Adatgyűjtés

A gyakorlati előkészítés után következik az adatgyűjtési, adatfelvételi folyamat, ahol megfelelő etikai elveknek megfelelően kell eljárni (önkéntesség, névtelenség, adatvédelmi szempontok), majd az adatok elemzése, értékelése.

Az adatgyűjtésnek igen sok módszere van, a survey jellegű kutatás esetében a kérdezésen alapuló eljárások kerülnek előtérbe. Fontos tudni, hogy nincsen un. „legjobb módszer”, mivel minden adatgyűjtési módszernek megvannak az előnyei és a hátrányai. Tisztában kell lenni azzal, hogy egy módszer választása milyen előnyök és hátrányok választását jelenti.

Amikor megszületik a döntés, hogy az ifjúsági korosztályok és rendszerek megértésére, megismerésére olyan megismerési módszereket fogunk alkalmazni, amely számszerűsíthető eredményeket ad (vagy éppen hogy nincs erre szükség), akkor ennek a döntésnek összhangban kell állnia az elméleti háttérrel. *Egy kutatás eredményességét elsősorban nem az határozza meg, hogy milyen módszerekkel végezzük, hanem az, hogy a kutatási céloknak megfelelő módszert választunk-e.*

A szakirodalom a megismerési módszerekhez a kérdezettek körének tekintetében kétféle adatgyűjtési stratégiát különböztet meg. Az egyiket teljes körű adatgyűjtésnek nevezik, mely nevéből

következően teljességre törekszik, vagyis a megismerni kívánt jelenséget hordozó vagy arról véleménnyel rendelkező összes érintett adatait megpróbálja összegyűjteni. Ilyen megismerési módszerek a legjobb példái a tízévenkénti népszámlálás vagy az iskolaorvosi szűrések, de pl. a központi írásbeli érettségi vizsga is valami ilyesminek tekinthető. Ne tévesszen meg minket a fogalom, teljes körű adatfelvétel akkor is végezhető, ha az adathordozói kör igen szűk, pl. a kutatás során egy ifjúsági közösség, csoport „életútját” szeretnénk a maga teljességében megismerni vagy ha mondjuk akciókutatásban veszünk részt.

Amennyiben kvantitatív megismerési módszert alkalmazunk és teljes körű adatgyűjtésre törekszünk cenzusról (összeírásról) van szó. Ha mindezt kvalitatív módszerek esetében alkalmazzuk, akkor a módszertől függően esettanulmányról, narratív interjúról, akciókutatásról, kapcsolat-háló elemzésről, szociometriáról vagy valamilyen más, a vizsgált jelenséget teljes körűen bemutató eljárásról van szó.

	Teljes körű adatgyűjtés	Mintán alapuló adatgyűjtés
Kvantitatív módszerek	Cenzus	Survey
Kvalitatív módszerek	Akciókutatás Szociometria Kapcsolat-háló elemzés Narratív interjú	Célzott interjú Tartalomelemzés Fókuszcsoport

A gyakorlatban azonban ritkán van szükségünk arra, hogy egy populáció összes tagjától gyűjtsünk adatokat, de azért előfordul ez az ifjúságkutatásban is (pl. kötelező iskolai adatszolgáltatások a beiskolázott gyerekekről, vagy az alacsonyküszöbű szolgáltatás klienseiről, az ifjúságsegítők képzettségéről). Sokkal gyakoribb, hogy nem akarjuk (vagy nem tudjuk) összegyűjteni az összes érintett adatait, de törekszünk arra, hogy az összegyűjtött adatok, a lehető legjobban tükrözzék az összes érintett adatait. Ebben az esetben valamilyen módon mintát kell venni a vizsgálandó sokaságból.

A mintán történő ifjúságkutatások sajátossága tehát, hogy a vizsgált jelenség kapcsán nem minden vizsgálandó személyről, ifjúsági csoportról, iskoláról, szervezetről stb. gyűjtünk adatokat, hanem csupán egy részükről, és a gyűjtött adatokból vonunk le következtetéseket a teljes sokaságra. Ezek a megállapítások, következtetések soha nem lesznek pontosan olyanok, mintha mindenkit megkérdeznénk, csupán *becsléseket* tehetünk a teljes alapsokaságra nézve⁹. A kutatómódszertani irányoknak megfelelően ez esetben is megkülönböztethetjük a mintán alapuló kvantitatív adatgyűjtési

⁹ Már most le kell szögezni, hogy a becsléseink pontosságát alapvetően nem a minta nagysága, hanem a mintavételi eljárás, a kiválasztás módja határozza meg.

módokat (survey) és a mintán alapuló – differenciáltabb – kvalitatív módszereket (pl. célzott interjúk, ifjúsági portálok, blogok tartomelemzése, fókuszcsoportos adatgyűjtés).

Annak, hogy egy adatgyűjtést ne teljes körű megfigyeléssel végezzük, hanem minta segítségével több oka is van. Először is, ha túl nagy az alapsokaság (például általában az ifjúsági szervezeteket vagy egy egész tanulói évfolyamot akarunk vizsgálni az országban de akár csak egy nagyobb városban is) akkor az adatfelvétel ideje nagyon hosszúra nyúlhat és rendkívül drága lehet¹⁰. Másodszor, a mintán történő adatfelvételek a megfelelő kiválasztási eljárás betartásával minimálisra csökkentik annak az esélyét, hogy a kutató által befolyásolt válaszadókat keressük fel. Ezen túl a mintán történő adatfelvételekből az alapsokaság méretétől függetlenül lehet becsülni a teljes alapsokaság jellemzőire, ez különösen akkor értékelődik fel, ha a vizsgálandó csoport nagyságáról nem áll rendelkezésükre egzakt információ. (Például, ha a katolikus tanulók szabadidős szokásait szeretnénk vizsgálni, vagy a feketén munkát vállaló ifjúság munkakörülményeit akarjuk mérni.) Végezetül a mintán történő adatfelvételek rákényszerítik a kutatókat arra, hogy a kutatási terv megalkotásánál olyan koncepcionális kérdéseket is végiggondoljanak, amelyek egy teljes körű adatfelvétel esetében nem merülnek fel ilyen élesen, ám mindenképpen szükségesek lennének.

A minta kiválasztásnál alapvető fontosságú, hogy olyan mintát alkossunk, amely kicsiben leképezi az alapsokaságot. Logikus lenne azt gondolni, hogy pl. egy település iskolásaira kiterjedő vizsgálatnál minél több tanulót kérdezzük meg, minél nagyobb az ún. kiválasztási arány, annál pontosabb eredményeket kapunk. Ha pl. a városban 10000 tanuló van és közülük csak ötszázat kérdezzük meg (vagyis az összes tanuló 5 százalékát kérdezzük meg, 5 százalék a kiválasztási arány), az rosszabb eredményt ad mintha ötezret (50 százalékos kiválasztási arány) kérdeznénk meg. De gondoljunk csak bele, ha pl. a kutatás során minket a tanulók diákönkormányzati motivációi érdekelnek, és úgy döntünk, kiválasztjuk a két nagy létszámú szakmunkásképzőt (hogy meg legyen a kellően nagy minta) el lehet-e fogadni a mért adatokat, úgy, mint városi átlagot? Könnyen belátható, hogy ha gimnazistákat kérdeznénk a motivációikról, más eredményeket

Az adatgyűjtési módszereket másféle módon is lehet tipizálni. Egy másik modell is alapvetően két csoportra osztja a módszereket: primer és szekunder adatfelvételen alapuló típusokra. A primer adatfelvétel esetén az adott konkrét kutatás során újonnan kerülnek adatok begyűjtésre, míg a szekunder adatfelvétel során mások által korábban már összegyűjtött adatokból dolgozunk. A primer adatfelvételek lehetnek kérdőíves adatfelvételek, különböző interjútechnikák és terepkutatások. A kérdőíves adatfelvételek esetén maga az adatfelvétel típusa szerint tesznek különbséget: itt

---

¹⁰ Gondoljunk csak arra, hogy a népszámlálás több milliárdos költségével szemben egy 1500 fős minta személyes lekérdezése néhány millió forintból megoldható, vagy elég, ha csak az egységes országos érettségi vizsgák megszervezésének nehézségét vesszük alapul. Mi lenne, ha minden kutatás ennyi humán és technikai erőforrást igényelne?

beszélhetünk önkitöltős, telefonos vagy kérdezőbiztossal történő adatfelvételtől, újabban terjednek az ún. on-line vagy websurvey kutatások. Az interjútechnikáknak két nagy csoportja van, a mélyinterjúk és a fókuszcsoportos interjúk.

A szekunder adatfelvételek típuslistája ennél jóval rövidebb. Itt alapvetően két csoportot különböztetnek meg, melyek azonban sokban hasonlóak egymáshoz, a dokumentum- vagy tartalomelemzést, illetve a meglévő statisztikák elemzését. A következő fejezetben részletesebben szólnunk az egyes módszerekről.

3.4 Értékelés, elemzés

A fenti rövid áttekintés is nyilvánvalóvá teszi, hogy az értékelések és elemzések a kvantitatív módszerek esetében nem nélkülözhetik a számítógépes háttérrel és a megfelelő statisztikai ismereteket, ugyanis tudnunk kell helyesen értelmezni az összefüggés-vizsgálatok és statisztikai elemzések értékeit, ahhoz, hogy a hipotéziseinket igazolni vagy cáfolni tudjuk. Az elemzések elvégzését segítő szoftvernek az SPSS programcsomagot ajánljuk, ezzel kapcsolatban gyakorlatilag minden felsőfokú képzésben szerezhető tapasztalatok.

Az adatok feldolgozása, elemzése során figyelni kell arra, hogy a sok érdekes "felfedezés" mellett ne feledkezzünk meg az eredeti kezdeményezéshez igazadó információk bemutatásáról. Az elemzés során - tapasztalatok alapján - törekedni kell arra, hogy csak azt tudjuk meg, ami érdekel minket. Ellenkező esetben akár évekig is elemezhetnénk egy kutatás empirikus anyagait. Ez azt is jelenti természetesen, hogy az adatgyűjtés során sok olyan tény, mutatót, véleményt rögzítünk, amit a későbbiekben nem vagy csak korlátozottan használunk fel. Ha jól tervezzük az kutatást, akkor az ilyen begyűjtött, de fel nem használt adatok körét a minimálisra lehet szorítani. A kutatók egyébként hajlamosak a szükségesnél jóval több kérdést, kérdéscsoportot tervezni, szinte mindent tudni akarnak a vizsgált jelenséggel kapcsolatban, ám ez inkább a koncepciótlanság és a munkahipotézisek hiányára vall, semmint a megfelelő szakmai előkészítésre.

A kutatási eredményeinket mindenképpen összegeznünk kell egy jó szerkesztett, áttekinthető kutatási beszámolóban, melynek kivonatát a célszerű helyi ifjúsági közösségnek és szakmának is eljuttatni. A kutatási beszámolóban nyilvánvalóan nem kell rögzíteni minden lépést, minden statisztikai próbát, elkészítése során elsősorban arra kell törekedni, hogy mások is megértsék a helyzetfeltárás legfőbb eredményeit. Az eredmények megfogalmazása során a következő szempontokat célszerű figyelembe venni:

- Mi várható a közeljövőben? (Uralkodó környezeti folyamatok abban a beállításban, ahogyan ez hat a vizsgált területre.)

- Mit találtunk ténylegesen? Milyen próbák hogyan igazolják vagy cáfolják a hipotéziseinket?
- Ha mindenen nem is lehet változtatni, felelősek vagyunk az ezekre a tendenciákra adott válaszokért. Milyen lehetőségeket kínálnak ezek a tendenciák? Hogyan reagáljunk megfelelő módon mindezekre a jelenségekre? Mi az, amit tehetünk a javulás, a lehetőségek kiaknázása érdekében?
- Mit tehetnénk ténylegesen a gyakorlatban?
- A jelenlegi helyzethez vezetett lehetséges utak számbavétele.

Végül a kutatás végén áll az adatok felhasználása, melynek keretében erősen javasolt a kapott eredmények publikálása, esetleg egy sajtótájékoztatón vagy szakmai workshopon való bemutatása.

A helyzetfeltárás végeztével – csakúgy, mint bármilyen más program zárásaként - sort kell keríteni a kutatási program megvalósításának értékelésére. Ennek részeként értékelni kell a kutatás tényleges eredményeit a várt eredmények fényében, szólni kell a kutatás költségvetésének értékeléséről (ha szükséges, pénzügyi beszámolót is kell készíteni). Gyakran megfelelnek a kutatók - pedig különösen fontos - a kutatás technikai lebonyolítását, kutatói team együttműködésnek értékeléséről. Az értékelés során rögzítettek komolyan elősegítik a következő kutatás tökéletes(ebb) végrehajtását.

A kutatások során feltárt ifjúsági jelenségek, elemzett problémák nem fognak maguktól megoldódni. Nem elég, ha tudjuk mi a helyzet adott ifjúsági területen, a kutatásnak aktívan kapcsolódnia kell az adott ifjúsági probléma, hiányzó szükséglet stb. megoldási alternatíváinak kidolgozásába, az ifjúsági fejlesztési folyamatok tervezésébe és valamilyen szinten részt kell vállalni a programok megvalósításában is, ha máshol nem is de a monitoring feladatok megoldásában.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Babbie, Earl (1995): A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Bp. Balassi
- Bryk, A.S., & Raudenbush, S.W. (1992). Hierarchical linear models: Applications and data analysis methods. Newbury Park,
- Carmines, E.G. - Zeller, R.A. (1979): Reliability and Validity Assessment. California. USA
- Cook, T. – Reichardt, C. (1979): "Beyond Qualitative Versus Quantitative Methods." In Cook, T - Reichardt, C. (szerk.): Qualitative and Quantitative Methods in Evaluation Research. Beverly Hills, Ca. USA.
- Diósi Pál és Székely Levente (2009): Szakmai sztenderdek az ifjúsági kutatásokhoz. in Új Ifjúsági Szemle 2009/1
- Falus Iván (1996): A pedagógiai kutatás metodológiai kérdései. In Falus Iván (szerk.): Bevezetés a pedagógiai kutatás módszereibe. Bp. Keraban Kiadó
- Goldstein, H. (1987). Multilevel models in educational and social research. New York: Oxford Press
- Gregory, J. Robert (2006): Psychological Testing: History, Principles, And Applications. Allyn & Bacon
- Hara, K. (1995). Teacher-Centered and Child-Centered Pedagogical Approaches in Teaching Children's Literature, Education, 115, (3), 332.
- Hidiroglou, M. A. és Drew, J.D. és Gray, G.B. (1993): A Framework for measuring and reducing nonresponse in surveys. Survey Methodology vol. 19. no. 1. 81-94.
- Horkai Anita (2004): Kulturális kommunikáció a screenagerek mindennapjaiban. In: Kultúra és Közösség 2004 (1)
- Hunyadi László (2001): A mintavétel alapjai, Budapest, Számalk
- Hurrelman, Klaus (eds) (1994) International Handbook of Adolescence, Westport, CO-London, Greenwood Press
- Lannert Judit - Örkény Antal – Szabó Ildikó (1999): Európai értékek, európai orientációk - Magyar középiskolások értékorientációi egy empirikus kutatás tükrében In. Iskolakultúra, 1999/8. 3-17.
- Lohr, Sharon L. (1999) Sampling: Design and Analysis (Duxbury Press)
- Longford, N.T. (1985). Mixed linear models and an application to school effectiveness. Computational Statistics Quarterly, 2, 109-117
- Lundström, S. és Särndal, C.E. (2002): Estimation in the presence of nonresponse and frame imperfection. Stockholm. Statistics Sweden.
- Mahler Balázs (2007): Nonprofit Ifjúsági szolgáltató szervezetek kapcsolatrendszerének vizsgálata a Közép-Dunántúli Régióban. Kézirat
- Nagy Ádám (2008) szerk: Ifjúságügy - Ifjúsági szakma, ifjúsági munka, ÚMK, Budapest
- Rudas Tamás (1998): Hogyan olvassunk közvélemény-kutatásokat? Bp. Új Mandátum
- Smith, J. K. (1983). Quantitative versus qualitative research: An attempt to clarify the issue. Educational Researcher, 12(3), 6-13.
- Somlai Péter (2002) Elhúzódó kamaszkor. In Fordulópont Volume 4, Issue 2. 5-6.p.
- Szabolcs Éva (2001): Kvalitativ kutatási metodológia a pedagógiában Műszaki Könyvkiadó 2001.
- Szapu Magda (2002): A zűrkorszak gyermekei. Mai ifjúsági csoportkultúrák. (Zene - szórakozás - divat - értékrend.) Századvég, Budapest, 2002.
- Vaskovics László (2000) A posztadoleszcencia szociológiai elmélete. In. Szociológiai Szemle. Vol 2000 Issue 4.